

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТІВ БАНКІВ ПРИ ФІНАНСОВИХ КРИЗАХ

С.В. Глібко

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Фінансові кризи, як світові так і внутрішньодержавні, вимагають з'ясування належності правового нормування механізму протидії їм, визначення джерел фінансування стабілізаційних заходів, що в кінцевому результаті буде впливати на економічну безпеку України.

Аналіз економічних кризових явищ, їх прогнозування, визначення механізмів протидії, вирішення інших питань, в переважній більшості випадків проводився в економічних дослідженнях, деякі з них найбільш відображають проблеми правового регулювання піднятого питання, а саме. Лібералізація економіки містить значні ризики для національної економічної стабільності, у вигляді слабкості банківської системи, що проявляється в системній невідповідності між термінами залучення банками коштів та термінами їх розміщення, значній концентрації кредитних ризиків [1, с. 8-10]. Банківська криза проявляється в нездатності банківської системи виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, що змушує уряд втручатися в процес для підтримки нормального функціонування платіжної системи, а масове вилучення грошей вкладниками скоріше є наслідком, ніж причиною, в його основі лежить погіршення якості банківської системи [2, с. 12].

На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України в економічній сфері в тому числі є: ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків, і у зв'язку з цим одними із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України, що впливають на фінансові ринки, є оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку (відповідно до статей 7, 8 Закону України "Про основи національної безпеки України"[3; 2003. – № 29 – Ст. 1433]).

Правове регулювання банківської системи України в періоді фінансових криз та врахування в нормативних актах інтересів клієнтів банків свідчить про наступне. Криза в фінансовій системі 1998 р. крім таких чинників, як затяжна економічна в Україні та світова фінансова кризи, стала наслідком наступних недоліків в правовому регулюванні, в більшості в правозастосуванні (висновок витікає із стратегії НБУ щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути, схваленої постановою Правління (далі – ПП) НБУ № 502 від 01 грудня 1998 р. [4; 2000. – № 3]), а нехтування інтересів клієнтів банків, які враховувалися в останню чергу, привело до самого дієвого негативного результату – відтоку пасивів (депозитів) з банків. В 2004 р. відповідно до ПП НБУ "Про тимчасові заходи щодо діяльності банків" № 576 від 30.11.2004 р. [5; 2004. – № 46] серед заходів з метою стабілізації банківської системи окремо встановлювалася заборона банкам на дострокову виплату юридичним та фізичним особам коштів за депозитними договорами, строк виконання зобов'язань за якими ще не настав.

У порівнянні з кризами 1998 та 2004 років в Україні в кінці 2008 р. криза в банківській системі проявилася набагато глибше, при тому, що навіть в схвалених рішеннях Ради НБУ № 14 від 15 вересня 2008 р.[6] "Основних засадах грошово-кредитної політики на 2009 рік" не було навіть передбачення останньої.

Серед заходів, які розповсюджувалися на правовідносини з клієнтами банків, насамперед необхідно відмітити такі. Згідно ПП НБУ № 319 від 11 жовтня 2008 р. "Про додаткові заходи щодо діяльності банків" [5; 2008. – № 42] звернено увагу банків як на порушення на необґрунтовану пролонгацію кредитів і разом з тим установлено, що можливо проведення виконання своїх зобов'язань за всіма типами договорів із залучення коштів у будь-якій валюті лише в разі настання строку завершення зобов'язань. Закон України від 31 жовтня 2008 р. "Про першочергові заходи

щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" [3; 2008. – № 84. – Ст. 2809] передбачив створення Стабілізаційного фонду з метою стабілізації кредитного, будівельного ринків, надання громадянам державної підтримки при кредитуванні. Проте вплив коштів з банківської системи продовжився і в ПП НБУ № 413 від 04 грудня 2008 р. "Про окремі питання діяльності банків" [5; 2008. – № 50] встановлені інші заходи, в тому числі вимоги до банків уживати всіх необхідних заходів щодо зростання обсягів депозитів з метою недопущення дострокового повернення коштів, вживати при певних умовах заходи щодо дострокового погашення кредитів. Водночас позитивним є те, що вперше було рекомендовано банкам переглянути в бік зменшення процентні ставки за кредитами (а надалі в ПП НБУ "Про окремі питання діяльності банків" № 49 від 05 лютого 2009 р. [6], дозволено банкам ще і реструктуризувати кредити). Разом з тим в листі № 22-310/946-17250 від 06 грудня 2008 р. [5; 2008. – № 50] НБУ вказав, що на підставі вказаної потанови банкам заборонено робити дострокове повернення депозитів, але повернення коштів місцевих бюджетів з депозитних рахунків вирішувати в межах цивільного та банківського законодавства (лист НБУ № 40-212/839-1957 від 09 лютого 2009 р. [6]). Тобто, такі дії, протилежні за змістом з погляду на інтереси клієнтіва не відповідають вимогам ст. 92 Конституції України, ч. 2 ст. 1060 Цивільного кодексу України і одночасно підкреслюють ситуативність антикризового правового регулювання неадекватними обставинами заходами.

Одночасно на протязі 2008 – 2010 років в правовому регулюванні банківських операцій в певному ступені просліджується послідовність у вибраних заходах на стабілізацію банківської системи та прямий або опосередкований захист інтересів клієнтів банків. Так збільшено суму гарантії вкладів до 150000 гривень в Законі України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" [3; 2001. – № 42. – Ст. 1882]. Затверджено ПП НБУ № 405 від 01 грудня 2008 р. Спеціальний порядок здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків [3; 2008. – № 98. – Ст. 3250]. В Положенні про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на докризові параметри, затвердженому ПП НБУ № 47 від 04 лютого 2010 р. [3; 2010. – № 10. – Ст. 499] встановлено порядок надання НБУ стабілізаційного та стимулюючого кредиту. В Законі України від 23 червня 2009 р. "Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи" [3; 2009. – № 91. – Ст. 3065] передбачені реструктуризація заборгованості та мораторій на виселення іпотекодавців-боржників при певних умовах. Порядок реструктуризації встановлено ПП НБУ № 328 від 03 червня 2009 р. "Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів" [6]. Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків" від 24 липня 2009 р. [3; 2009. – № 59. – Ст. 2065] передбачено створення санаційного банку.

Важливим елементом механізму господарсько-правового регулювання, який впливає на розвиток регулювання банківської діяльності (як фінансовими паніками), є також рівень правосвідомості вкладників банків та інших клієнтів, права яких захищені. Слушно відмічено В.А. Щегорцовим, що в правосвідомості відображаються специфічні принципи права: справедливість, нерозривний зв'язок прав і обов'язків, відповідальність за вину, і саме буденна правосвідомість, яка відображає накопичений на протязі тривалого часу досвід участі в правовідносинах [7, с. 30, 52], буде проявлятися в діях вкладників – знятті коштів з банківських рахунків та їх збереження в іншій спосіб з метою недопущення примусового утримання. Для подолання названих проблем необхідно, щоб буденна правосвідомість клієнтів банку відповідала теоретичній правосвідомості, в тому числі в інституціональній формі (нормативних актах), якій повинно відповідати мислення професіоналів [8, с. 256]. Тому необхідно розпочати формувати погляди клієнтів банків на основах справедливості та захисту їх коштів в банках, виконання обов'язків банків перед ними, що бажано не тільки у вигляді професійних прогностичних міркувань, а шляхом прийняття імперативних норм.

Спираючись на викладене, можемо зробити деякі висновки. Серед повноважень НБУ (в тому числі в ст. 7 Закону України "Про Національний банк України" [3; 1999. – № 24. – Ст. 1087]) не закріплено права змінювати регулювання правовідносин, передбачених законами (яке стосується кредитних та депозитних операцій, регламентованих в Цивільному кодексі України). Фактично обмеженнями щодо реалізації прав клієнтів банків вирішувалися завдання, які мають стояти при застосуванні передбачених законами засобів банківського регулювання. Порушення конституційних прав громадян не може бути засобом стабілізації банківської системи, незалежно від кінцевої мети, інакше належить застосовувати адекватні компенсаційні заходи.

За наявності поширених поглядів на такі властивості банків, як високий рівень їх фінансової взаємозалежності, вразливість банків перед раптовим вилученням вкладів, недостатня відкритість банківської діяльності тощо, для кризових випадків повинен бути встановлений (бажано в законі) механізм попереджальних, планових, прогностичних заходів. Такий механізм повинен існувати не тільки на макроекономічному рівні, а передбачуватися в окремих програмах з гарантіями їх реалізації кожним банком.

Література:

1. Дудко, Н.В. Механізм запобігання та протидії міжнародним фінансовим кризам на глобальному та національному рівнях: Автореф. дис. ... канд. екон. наук/ Н.В. Дудко. – К., 2007. – 19с.
2. Мащенко, Е.В. Прогнозування економічних криз в умовах сучасних світогосподарських відносин: Автореф. дис. ... канд. екон. наук/ Е.В. Мащенко. – К., 2002. – 16с.
3. Офіційний вісник України.
4. Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності.
5. Бизнес - Бухгалтерия. Право. Налоги. Консультации. Сб. систем. зак-ва.
6. Система інформаційно-правового забезпечення Ліга:Закон.
7. Щегорцов, В.А. Социология правосознания / В.А. Щегорцов. – М.: Мысль, 1981. -174с.
8. Максимов, С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С.И. Максимов. – Харьков: Право, 2002. – 328с.